

Petteri Joelsson, Hannu Lauerma ja Aulikki Ahlgrén-Rimpiläinen

Psyykkiset häiriöt ja salaliittoteoriat

Salaliittoteoriat ovat ajan kuluessa vaihtelevia, usein sepitteellisiä tarinoita valtaa pitävän ryhmän epärehellisestä suunnitelmasta muita vastaan. Lähinnä yhdysvaltalaisen kyselytutkimusten perusteella jopa puolet väestöstä uskoisi jossakin määrin johonkin salaliittoteoriaan. Salaliittoon uskomisen epäloogisista päätelmistä huolimatta ei yleensä ole patologista, kysymys on useimmiten yksilön kannalta viattomista kognitiivisesta vinoumasta tai ajanvietteestä. Vain äärimmäisissä tapauksissa salaliittouskomukset saattavat alkaa hallita henkilön koko elämää ja aiheuttaa kärsimystä. Psykoottisen ihmisen harhaluulolle on tavallista uskomus siitä, että vaino kohdistuu juuri häneen itseensä. Psykoottiseen harhaluuloon yhdistyy monesti käsitys omasta merkityksellisestä asemasta sekä vaikeus käsittää, miten erikummallisilta omat uskomukset saattavat toisten mielestä vaikuttaa.

Rooman valtakunnassa vainottiin kristittyjä, joita epäiltiin kätkeytyistä valtapyrkimyksistä ja epärehellisyydestä. Myöhemminä vuosisatoina samanlaisen epäluulon kohteeksi ovat joutuneet esimerkiksi vapaamuurarit ja juutalaiset. Salaliittouskomuksilla on historiallisesti poliittisia seuraamuksia. Esimerkistä käy Dolchstosslegende (tikarinpistolegenda), natsien sepite, jonka mukaan Saksa hävisi ensimmäisen maailmansodan vain juutalaisten salaliiton vuoksi. Viime vuosikymmeninä on muodostunut salaliittoteorioita Yhdysvaltain keskushallinnon syyllisyydestä World Trade Centerin terrori-iskuun 9.11.2001, viidennen sukupolven matkapuhelinverkkojen (5G) merkittävistä ja suorista terveyshaitoista sekä syövän parannuskeinoa piilottelevista lääkeyhtiöistä. Myös ilmaston lämpenemistä on väitetty alan tutkijoiden ja uutta teknologiaa markkinoivien yritysten luomaksi harhaksi, joka ohjaisi tieteellisen tutkimuksen ja teknologian rahoitusta.

COVID-19-pandemian aikana salaliittoteoriat nousivat huomion kohteeksi, kun viruksen leviämistä ehkäisemään tarkoitettujen toimenpiteiden herättivät vastarintaa. Asiallisen kritiikin ohella levisi mielikuvituksellisia väitteitä rokotteista, maskeista ja koko viruksen luonteesta sekä alkuperästä. Sosiaalisessa mediassa propagointiin käsityksiä, joiden mukaan rokotteet

aiheuttaisivat syöpää, autismia tai hedelmättömyyttä. Viruksen väitettiin olevan laboratoriossa kehitetty bioase tai koko pandemian olevan sepitystä taloudellisen voiton saavuttamiseksi.

Moni lääkäri on todennäköisesti kuullut potilaansa jakavan tällaisia käsityksiä esimerkiksi tarjotusta hoidosta kieltäytymisen perusteena. Ilmeiseen salaliittoteoriaan uskovan potilaan kohdatessaan ammattilainen saattaa joutua arvioimaan tämän mielenterveyttä, sillä poikkeava epäluuloisuus ja vainoharhaisuus ovat usein paranoidisen psykoosin keskeinen oire. Toisaalta vastaanotolla saattaa asioida salaliittoihin uppoutuneen ihmisen huolestunut tai turhautunut läheinen. Katsauksessamme pyrimme jäsentämään ilmiötä ja arvioimaan, missä määrin asia on lääketieteellinen.

Salaliittoteorian määrittely

Salaliittoteorioille on vaikeaa asettaa tarkkaraista määritelmää. Niille on tyypillistä käsitys jonkin pahantahtoisen ja vaikutusvaltaisen ryhmän punomasta ja toimeenpanemasta suunnitelmasta laajempaa kansanryhmää vastaan – sananmukaisesti salaliitosta. Niin sanottu teoria saattaa noudattaa lujaa sisäistä logiikkaa, mutta se harvemmin kestää tarkastelua suhteessa kaikkien saatavissa olevaan tosiasioihin pohjautuvaan tietoon. Sen pohjana olevat todisteet ovat

yleensä epäsuoria, ja tarkasteluun ovat valikoituneet lähinnä äärimmäiset teoriaa mukailevat havainnot (1). Teoria on tarinallinen kokonaisuus, jossa on yleensä sepitteellisiä osuuksia ja asioiden hämmäntämiseksi myös faktoja.

Matthew Dentith esittää salaliittoteorioilla olevan yleensä vähintään yksi neljästä tunnuspiirteestä (2). Ensimmäiseksi ne ovat saattaneet olla pitkään vallalla ja silti yhä vailla konkreettisia todisteita, esimerkiksi teoria rokotteista autismin aiheuttajana. Toiseksi nämä uskomukset ovat historiallisesti toistuvia ja siten tunnistettavia. Tästä käyvät esimerkiksi eri ajankausina palanneet uskomukset juutalaisten keskinäisestä kansainvälisestä yhteistyöstä yleismaailmallisesti haitallisten päämäärien saavuttamiseksi. Kolmanneksi ne voivat olla mielikuvituksellisuudessaan täysin yliluonnollisia: esimerkiksi internetin QAnon-yhteisössä jaetaan väitettä ihmisiksi naamioituneiden liskojen maailmanvallasta. Neljänneksi ainoakaan oletettu salaliittoon kuuluva ei ole paljastanut vehkeilyä, vaikka siihen olisi sosiaalisiakin kannustimia. Yksittäisillä henkilöillä saattaa olla yllyke paljastaa organisaationsa salattuja menettelyjä, vaikka tämä vaikuttaisi suorastaan kielteisesti heidän yksityiselämäänsä. Esimerkiksi Edward Snowden kertoi julkisuuteen tietoja NSA:n yksityishenkilöihin kohdistuvasta tiedustelusta, vaikka hänen on tämän jälkeen pitänyt pakoilla viranomaisia ulkomailla.

Salaliittouskomusten ja laajalle levinneiden arkikäsitusten välillä on myös suuria harmaita alueita. Viime kädessä luottamus uskomushoitoihin pitää sisällään käsityksen siitä, että lääketieteen käytäntöjä ohjaa globaali lääkäreiden, heitä kouluttavien yliopistojen ja valvontaviranomaisten salaliitto, joka ei halua ottaa käyttöön huomattavan tehokkaita ja täysin haitattomia hoitomuotoja. Vastaavasti usko Ponzihuijauksiin edellyttää käsitystä siitä, että paha eliitti salaa kansalta mahdollisuudet satojen prosenttien vuosittaisiin sijoitustuloihin korkojen muutoin ollessa nollassa. Toisaalta salaliittouskomuksista erilliseksi ilmiöksi katsotaan yliarvoisen idean käsite, jossa yksilö ripustautuu äärimmäiseen tulkintaansa oppisuunnasta ja saattaa kokea välttämättömäksi ryhtyä taistelemaan asian edestä. Esimerkiksi monien terroris-

tisten hyökkäysten taustalla on tulkittu olevan tekijöiden jäykistynyt ajatusmaailma (3).

Ketkä uskovat salaliittoihin?

Salaliittoteorioihin uskovien tai teorioiden määrän laskeminen ei ole yksiselitteistä. Harva uskoo kaikkiin niistä, ja erilaisten uskomusten suosio vaihtelee ajan kuluessa. Tutkittavien kantaa erilaisiin uskomuksiin on selvitetty lähinnä erilaisin kyselytutkimuksin.

Salaliittoteorioiden kannatusta on tutkittu ennen kaikkea anglosaksisissa maissa. Puhelinhaastatteluiden perusteella kolmannes yhdysvaltalaisista piti vähintään jossakin määrin todennäköisenä, että Yhdysvaltain liittohallinnon työntekijät auttoivat vuoden 2001 WTC-iskun toteutuksessa saadakseen oikeutuksen hyökätä Lähi-itään (4). Internetkyselytutkimuksen perusteella puolet yhdysvaltalaisista uskoi johonkin lääketiedettä koskevaan salaliittoteoriaan: esimerkiksi yli kolmannes uskoi lääkeyhtiöiden painostavan paikallista lääkeviranomaista estämään tehokkaiden hoitokeinojen pääsyn markkinoille (5). Yhdysvaltain aikuisväestöä edustavalle otokselle vuonna 2021 tehdyssä kyselyssä neljännes vastaajista jakoi käsityksen, että vuoden 2020 presidentinvaalien tulos väärennettiin, ja niin ikään neljännes uskoi koronaviruksen olleen tarkoituksella levitetty bioase (6).

Salaliittoihin uskovat ovat hieman useammin miehiä, mutta sukupuolieroa ei havaita kaikissa tutkimuksissa (7–9). Salaliittouskomuksiin taipuvat ihmiset ovat myös keskimäärin muuta väestöä vähemmän koulutustuneita (8–10). Brittiläisissä otannoissa salaliittoteorioiden suuntaan eniten kallistuvat henkilöt ilmaisivat poliittisen kantansa olevan muita tutkimushenkilöitä konservatiivisempi (9,10). Iän ja tulotason vaikutus salaliittoihin uskomiseen on epäselvä (9,11).

Mitä tiedämme salaliittoon uskovien ajattelusta?

Taipumus uskoa salaliittoihin muotoutuu yksilön persoonallisuuden rakenteen, inhimillisten tarpeiden ja kognitiivisten prosessointitapojen perusteella. Ihmisillä on sisäsyntyinen taipu-

mus tulkita ympäristön ääniä ja ärsykeitä jonkin elävän aiheuttamaksi. Esihistoriallisena aikana vaikkapa saalistajan tunnistaminen poikki räsähtävästä oksasta on epäilemättä ollut eduksi. Niinpä erityisesti katastrofien aikana osaa alkaa suorastaan vaistonvaraisesti uskoa kielteisten tapahtumien olevan tarkoituksellisia tai aiheutettuja (12).

Salaliittoteorioihin uskomisessa on todennäköisesti ainakin osin kysymys alttiudesta ajatteluvirheeseen, jossa irrallistenkin asioiden välillä ollaan havaitsevinaan yhteyksiä ja kohinassa järjestystä. Hollantilaisessa asetelmassa tutkittiin, miten säännönmukaisina haastatellut pitivät arvottuja kolikonheittosarjoja, ja samalla tutkijat kysyivät, missä määrin he yhtyivät tiettyihin yleisesti tunnettuihin salaliittoteorioihin sekä tutkimusta varten sepittämäänsä salaliittoteoriaan (13). Taipumus nähdä kolikonheittosarjat järjestettyinä ja uskoa, myös tutkijoiden keksiämiin, salaliittoteorioihin korreloivat keskenään.

Salaliittoteoriaan takertuminen tyydyttää myös yleisinhimillisiä tarpeita. Jotkut kokevat salaliittoja tutkiessaan hallinnan tunteen palaavan elämäänsä, ja lennokkuudessaan teorian voi olla helposti sulatettavaa ajanvietettä (14,15). Salaliittoteorian saattavat myös vahvistaa jo valmiiksi mustavalkoisista maailmankuvaa, jossa kaikki hahmotetaan ehdottoman hyvän ja pahan kaksinkamppailun kautta.

Onko salaliittoteoriaan uskomisessa kysymys sairaudesta?

Psykoottiset häiriöt ja salaliittoteoriauskemukset ovat enimmäkseen toisistaan irrallisia ilmiöitä, ja jo niiden esiintyvyyden tarkastelu havainnollistaa tätä. Psykoosi on oleellisesti harvinaisempi ilmiö kuin salaliittoteorioihin uskomisen. Psykoosisairauksien esiintyvyys on yleisväestössä 1–2 % (16,17), jopa yli kolmannes väestöstä saattaa kuitenkin uskoa johonkin salaliittoteoriaan. Psykoottiselle vainoharhalle on tyypillistä, että henkilö uskoo juonittelun ja uhkan kohdistuvan pääasiassa häneen itseensä eikä hän välttämättä ota asiaa spontaanisti esille. Psykoosisissa ilmenevässä harhaluulossa muodostuu usein myös käsitys, että muut ihmiset ovat yhtä lailla tietoisia tästä juonesta.

Ydinasiat

- ▶ Psykoosisairauksien esiintyvyyteen nähden salaliittoteorioihin uskomisen on oleellisesti yleisempää.
- ▶ Salaliittoteoriaan uskova yleensä ymmärtää käsityksensä kyseenalaisuuden, psykoottisesti harhaluuloinen ihminen ei tähän yleensä pysty.
- ▶ Ihmiset tuntevat vetoa salaliittoteorioihin vaihtelevista syistä, eikä niihin uskovilla ole selviä yhdistäviä demografisia ominaisuuksia.

Harhaluuloihin sisältyy myös useammin sisään rakentunut suuruusajatus: henkilöä vainotaan, koska hän on jollain tavoin poikkeuksellisen merkittävässä asemassa. Tavanomaisessa salaliittouskomuksessa hahmotetaan juonittelun kohteena olevan koko yhteiskunnan ja henkilö itsekäin arvioi kuuluvansa käsityksensä kanssa usein vähemmistöön. Psykoosisissa epäluulojen perustelut ovat usein täysin mahdottomia tai yliluonnollisia siinä missä salaliittouskomusta puolustetaan useammin esimerkiksi virallisen tiedon epäjohtonmukaisuuksilla tai sen aukoilla (18). Lopulta potilaan seuranta paljastaa psykoosisairauden, jonka oireet ilman hoitoa usein ajan kuluessa vaikeutuvat. Psykoosisairauksien ja salaliittoteoriauskomusten keskeiset erot on tiivistetty **TAULUKKON**.

Salaliitot vetoavat todennäköisemmin henkilöihin, joilla on persoonallisuushäiriön piirteitä. Salaliittoihin uskovilla on havaittu enemmän skitsoidin, epäluuloisen ja epäsosiaalisen persoonallisuuden piirteitä (10,19). Lisäksi monet heistä tuntevat itsensä jollakin tapaa erityislaatuisiksi (20). Erityisen itsevarmalle yksilölle voi muodostua käsitys, että hänelle itselleen entuudestaan vieraisiin monimutkaisiin ilmiöihin itsekseen perehtyminen olisi helppoa, ja tällöin hän on vaarassa langeta salaliittoteorioiden piiriin (21).

Salaliittoihin uskovat ilmoittavat enemmän ahdistusoireita ja hallinnan tunteen katoamista (8,22). On mahdollista, että salaliittouskomuksista etsitään lohtua vaikeaan elämäntilanteeseen.

TAULUKKO. Psykoosisairauksien ja salaliittouskomusten keskeisiä eroja.

	Psykoosisairaudet	Salaliittouskomukset
Esiintyvyys väestössä	1–2 %	Yli 30 %
Näkemyksellinen tai salaliittouksen kohteesta	Enimmäkseen asianomainen itse	Yleensä koko yhteiskunta tai laaja ihmisjoukko
Kehitys	Etenkin ilman hoitoa tyypillisesti etenevä tila	Vain harvinaisissa tilanteissa voi kärjistyä ns. kaninkolo-oireyhtymään
Toimintakyvyn heikkeneminen	Yleistä	Harvinaista
Itselfirektiio	Kyvyttömyys käsittää omien ajatusten "outous" toisten näkökulmasta	Selkeä käsitys tiettyjen omien uskomusten marginaalisuudesta tai omintakeisuudesta

seen. Paradoksaalisesti suorastaan maagisten selitysmallien avulla kaaottinen ympäristö voi alkaa tuntua järkipäisemmältä.

Salaliittoteorioihin uskotaan vaihtelevasti, eivätkä kaikki suhtaudu niihin erityisen vakavasti. Skeptisyys on tervettä, jos yksilö on uusien todisteiden ilmetessä valmis muuttamaan mielipidettään. Joustamattomuuden tai epäluuloisen maailmankuvan voimistuessa lähestytään kuitenkin patologista tilaa (18). Osa salaliitoista kiinnostuneista on alkanut ilmentää niin sanottua kaninkolo-oireyhtymää (rabbit hole syndrome) (23). Se on saanut nimensä Lewis Carrollin Liisa Ihmemaassa -teoksesta, jossa nimikkosankari siirtyy fantasiamaailmaan hyppäämällä kanin kaivamaan onkaloon. Tällaiselle tilalle on leimallista, että salaliitot alkavat hallita henkilön koko maailmankuvaa ja jopa identiteettiä. Itseään ruokkiva ja kiihtyvä muutos on mahdollinen, koska sosiaalisesta mediasta voi löytää samanmielisiä käyttäjiä. Lietsova verkkokeskustelu ei kannusta kyseenalaistamaan uskomuksia, päinvastoin. Lisäksi erillisillä salaliittoteorioilla on jaettuja elementtejä ja siten esimerkiksi koronarokotteet, matkapuhelinverkot ja erilaiset valtaryhmittäytyvät yhdistyvät verkkokirjoittelussa mielikuvituksellisesti samaan kertomukseen. Tällainen alati laajeneva tarina pitää siihen pehmyyden otteessaan.

Hoitosuhteen muodostaminen

Salaliittoteoriaan uskomisen on psykoottisuudesta erillinen ilmiö. Psykoosia epäilevän lääkärin on myös tarkasteltava potilaan toimintakykyä ja psyykkistä terveydentilaa laajemmin tehdäkseen päätelmiä. Jos mitään muita merkkejä psykoosista ei ilmene, lääkitsemällä

potilasta tuskin voidaan vaikuttaa hänen käsityksiinsä, ja tällaisen ehdottaminenkin potilaalle on tarpeetonta. Jos esimerkiksi skitsofreniaa todennetusti sairastava potilas ottaa puheeksi salaliittouskomuksensa, tätä ei voida pitää yksioikaisesti psykoosilääkehoidon epäonnistumisena. Psykoottista ei myöskään ole uskomisen moniin ylikuonnollisiin ilmiöihin ja ihmeisiin, joita esiintyy useimmissa uskonnoissa. Ne ovat osa kulttuurista ja suuren ihmisryhmän kanssa jaettua perinnettä, joka voi myös palvella psyykkistä tasapainoa (24). Lääkärin erotusdiagnostista tehtävää vaikeuttaa, että todennäköisesti salaliittouskomukset ovat psykoosisairaiden keskuudessa vähintään yhtä yleisiä kuin yleisväestössäkin. Psykoosista toipuva ihminen saattaa tuntea jopa enemmän vetoa suggestiivisia salaliittoteorioita kohtaan.

Salaliiton paikkansapitävyydestä väittelemisen potilaan kanssa tuskin saa häntä luopumaan uskomuksestaan. Ammatillaisen ei ole välttämättä edes tarpeen ottaa asiaa esille hoitosuhteessa, jossa on tärkeää säilyttää kunnioittava suhtautuminen potilaaseen tämän maailmankuvasta riippumatta. Tutkimustiedon perusteella on epäselvää, millaisin toimenpitein ilmeisen virheellisiä uskomuksia olisi ylipäättään edes mahdollista oikaista. Yksittäisten havaintojen perusteella terapiasuhteessa muutos on mahdollinen, jos henkilö kokee itsenäisesti tullessaan uusiin johtopäätöksiin (23). Tuoreen havainnon mukaan myös vuoropuhelu generatiivisen tekoälyn kanssa sai tutkimushenkilöitä osittain perääntymään salaliittoteoriauskomuksistaan (25). Kenties tekoälyn persoonallisuus helpottaa omien uskomusten tarkastelua, koska siihen ei sisälly tunnetta ulkoisesta painostamisesta.

Lopuksi

Salaliittoteoriat keräävät suosiota erityisesti yleisen epävarmuuden vallitessa, yhteiskunnallisen järjestyksen horjuessa ja taloudellisen epätasa-arvon lisääntyessä (13). Sotien, luonnonkatastrofien ja talousromahdusten aikana voimme olettaa teorioiden voimistuvan ja niitä myös tarkoitushakuisesti levitettävän. Salaliittouskomukset siis tuskin katoavat keskuudestamme, sillä osa ihmisistä pyrkii mielessään järjestämään sekasortoiselta tuntuva maailmaa yksinkertaistavien tarinoiden kautta. Mahdollisesti henkilökohtaisten katastrofien, kuten

avioeron tai läheisen menetyksen, sattuesssa kohdalle salaliittoteoriat voivat tarjota ainakin näennäistä lohtua

On paikallaan muistaa, että historiassa on ollut myös tosiasiallisia salaliittoja. Esimerkiksi Yhdysvaltojen esittämät väitteet Irakin joukkotuhoojasta ilmenivät perättömiksi, ja savukkeet osoittautuivat oleellisesti vaarallisemmiksi kuin valmistajat tietoisesti antoivat ymmärtää. Ihmisten epäluulojen medikalisoimisen kynnyksen on oltava korkea. Potilaalle kuuluu lähtökohtaisesti itsemääräämisoikeus, vaikka hän tekisi tärkeitäkin terveytensä vaikuttavia ratkaisuja salaliittouskomustensa pohjalta. ■

PETTERI JOELSSON, LT, oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, tutkija

Lastenpsykiatrian tutkimuskeskus, Turun yliopisto
Vastaava lääkäri, Clin Oy

HANNU LAUERMA, LT, psykiatrian ja oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, psykoterapeutti, erityispätevyys unilääketieteessä, ylilääkäri ja työelämäprofessori

Psykiatrinen vankisairaala

AULIKKI AHLGRÉN-RIMPILÄINEN, LT, psykiatrian ja oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, ylilääkäri

THL, oikeuspsykiatria

VASTUUTOIMITTAJA

Jaana Suvisaari

KIRJALLISUUTTA

1. Cassam Q. Conspiracy theories. *Society* 2023;60:190–9.
2. Dentith MRX. Suspicious conspiracy theories. *Synthese* 2022;200:243.
3. Rahman T, Meloy JR, Bauer R. Extreme overvalued belief and the legacy of Carl Wernicke. *J Am Acad Psychiatry Law* 2019;47:180–7.
4. Stempel C, Hargrove T, Stempel III GH. Media use, social structure, and belief in 9/11 conspiracy theories. *Journal Mass Commun Q* 2007;84:353–72.
5. Oliver JE, Wood T. Medical conspiracy theories and health behaviors in the United States. *JAMA Intern Med* 2014;174:817–8.
6. Enders A, Klofstad C, Stoler J, ym. How anti-social personality traits and anti-establishment views promote beliefs in election fraud, QAnon, and COVID-19 conspiracy theories and misinformation. *Am Polit Res* 2023;51:247–59.
7. Freeman D, Bentall RP. The concomitants of conspiracy concerns. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 2017;52:595–604.
8. Hettich N, Beutel ME, Ernst M, ym. Conspiracy endorsement and its associations with personality functioning, anxiety, loneliness, and sociodemographic characteristics during the COVID-19 pandemic in a representative sample of the German population. *PLoS One* 2022;17:e0263301.
9. Freeman D, Waite F, Rosebrock L, ym. Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychol Med* 2022;52:251–63.
10. Haakonsen JMF, Furnham A. COVID-19 vaccination: conspiracy theories, demography, ideology, and personality disorders. *Health Psychol* 2023;42:205–12.
11. Elek LP, Szigeti M, Erdelyi-Hamza B, ym. What you see is what you get? Association of belief in conspiracy theories and mental health during COVID-19. *Neuropsychopharmacol Hung* 2022;24:42–55.
12. van Prooijen JW, van Vugt M. Conspiracy theories: evolved functions and psychological mechanisms. *Perspect Psychol Sci* 2018;13:770–88.
13. van Prooijen JW, Douglas KM, De Inocencio C. Connecting the dots: illusory pattern perception predicts belief in conspiracies and the supernatural. *Eur J Soc Psychol* 2018;48:320–35.
14. Jetten J, Peters K, Casara BGS. Economic inequality and conspiracy theories. *Curr Opin Psychol* 2022;47:101358.
15. van Prooijen JW. Psychological benefits of believing conspiracy theories. *Curr Opin Psychol* 2022;47:101352.
16. Kirkbride JB, Errazuriz A, Croudace TJ, ym. Incidence of schizophrenia and other psychoses in England, 1950-2009: a systematic review and meta-analyses. *PLoS One* 2012;7:e31660.
17. McGrath J, Saha S, Chant D, ym. Schizophrenia: a concise overview of incidence, prevalence, and mortality. *Epidemiol Rev* 2008;30:67–76.
18. Starcevic V, Brakoulias V. 'Things are not what they seem to be': a proposal for the spectrum approach to conspiracy beliefs. *Australas Psychiatry* 2021;29:535–9.
19. Furnham A, Grover S. Do you have to be mad to believe in conspiracy theories? Personality disorders and conspiracy theories. *Int J Soc Psychiatry* 2022;68:1454–61.
20. Lantian A, Muller D, Nurra C, ym. I know things they don't know! The role of need for uniqueness in belief in conspiracy theories. *Soc Psychol* 2017;48:160–73.
21. Vranic A, Hromatko I, Tonković M. "I did my own research": overconfidence, (dis)trust in science, and endorsement of conspiracy theories. *Front Psychol* 2022;13:931865.
22. Šrol J, Ballová Mikušková E, Čavojeová V. When we are worried, what are we thinking? Anxiety, lack of control, and conspiracy beliefs amidst the COVID-19 pandemic. *Appl Cogn Psychol* 2021;35:720–9.
23. Sutton RM, Douglas KM. Rabbit hole syndrome: inadvertent, accelerating, and entrenched commitment to conspiracy beliefs. *Curr Opin Psychol* 2022;48:101462.
24. Lauerma H. Uskonollinen kokemus vai psykiatrinen oire? *Duodecim* 2000;116:2704–9.
25. Costello TH, Pennycook G, Rand DG. Durably reducing conspiracy beliefs through dialogues with AI. *Science* 2024;385:eadq1814.

SIDONNAISUUDET

Petteri Joelsson: Korvaukset koulutus- ja kongressikuluista (Lundbeck)

Hannu Lauerma: Luentopalkkio/asiantuntijapalkkio (Glaxosmithkline Oy, Etelä-Suomen aluehallintovirasto, Koulutusyhtymä OSAO, Kustannus Oy Duodecim, Luotain Consulting Oy, Merikratos Oy, Päihdelääketieteen yhdistys, Laurea AMK, Suomen Apteekkariliitto, Suomen Tehohoitoyhdistys, Väinö-Kaarina Koti Oy, Tampereen Lääkäriseura ry, Professio Finland Oy, Kiinamylyn koulun ystävät, Familiar Oy, Diakoniaopisto, Aalto University Executive Education Oy, Suomen sairaanhoitajat, Tehy, OKKA-säätiö, Kansaneläkelaitos, Tieteellinen Hypnoosi ry), luottamustoimet (Suomen Lääkäriliiton luottamusneuvoston jäsen)

Aulikki Ahlgrén-Rimpiläinen: Ei sidonnaisuuksia